

Олександра Чура

СТАВЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМІТЕТУ КПРС–КПУ ДО НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ В 1988 РОЦІ

Простежено сприйняття обласним комітетом комуністичної партії Львівської області відродження національно-демократичного руху у вигляді становлення невідконтрольних йому громадських “неформальних” спілок, лідером серед яких був Народний рух України за перебудову. Зроблено спробу встановити сприйняття компартійною верхівкою Львівщини перших кроків становлення масової антикомуністичної організації у переддень її офіційного оформлення.

Ключові слова: КПРС, КПУ, НРУ, компартапарат, національно-демократичний рух, сприйняття, комплекс заходів, протистояння, діяльність, товариства.

У другій половині 80-х рр. XX ст. системна соціально-економічна криза, що охопила народногосподарський комплекс СРСР на початку 1970-х рр., починає загрожувати комуністичній монополії на політичну владу в країні. Це визнавав сам ініціатор політики “перебудови” – керівник держави М. Горбачов. Його книга “Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу” недвозначно констатувала: “Перебудова – це назріла необхідність, що виросла з глибинних процесів розвитку нашого соціалістичного суспільства. Її затримка могла б призвести до загострення внутрішньої ситуації, яка крила в собі загрозу серйозної соціально-економічної і політичної кризи. До таких висновків нас підвів аналіз обставин, які склалися в суспільстві на середину 80-х років” [1, с. 11].

Відтак московський компартапарат вимушений запровадити часткове реформування виробничого механізму Союзу РСР, намагаючись прищепити йому елементи ринкового господарства у вигляді самофінансування та госпрозрахунку. Проте несумісність радянського способу виробництва зі світовими законами економічного розвитку зумовила стрімке погіршення добробуту громадян країни. Водночас політика гласності винесла на поверхню численні комуністичні злочини минулих десятиріч, поставивши під сумнів життєздатність комуністичної доктрини та доцільність існування компартійного режиму як такого.

Тому керівництво Радянського Союзу змушене поглиблювати реформи, наважившись на часткове оновлення політичного осердя країни. У 1988 р. на XIX Всесоюзній партійній конференції було офіційно задекларовано реформування політичної системи держави у вигляді розширення повноважень її радянських інституцій, що значно посилили наростання національно-демократичного руху. Як наслідок, зазначене нововведення зменшило державну вагу компартапарату і спричинилося до наростання деструктивних явищ у його середовищі.

Відчуваючи послаблення комуністичного режиму, мешканці Галичини, здавна налаштовані патріотично, створили надійне підґрунтя для розгортання антикомуністичного національно-визвольного руху у вигляді зародження невідконтрольних КПРС “неформальних” громадських об’єднань. З цього приводу очільник національного відродження Львівщини В. Чорновіл зазначав: “Хотілося вірити, що бойова декада в житті стародавнього українського міста Львова – це початок великих суспільних зворушень в Україні” [2, с. 352].

Проблемі виникнення та діяльності національно-демократичних організацій на зламі 80–90-х рр. XX ст. присвячено чимало наукових досліджень. Генезу “неформальних” спілок досліджували такі науковці, як Т. Батенко [3], В. Баран [4], О. Гарань [5], Г. Гончарук [6], В. Ковтун [7], Т. Касьянов [8] та інші. Однак вивчення ранніх стадій формування цих спілок та сприйняття їх Львівським обкомом КПУ залишилося поза увагою істориків. Тому авторка ставить перед собою завдання простежити реакцію обласного компартапарату на виникнення наймасовішої національно-демократичної організації – Народного руху України за перебудову (НРУ) у переддень її оформлення в політичну організацію.

Ставлення обкому КПУ Львівської області до виникнення та діяльності НРУ не завжди було однозначним. На початках його виникнення комуністична система області вбачала у самодіяльних “неформальних” організаціях ознаку демократизації суспільства та партії, так широко рекламованих союзним компартійним керівництвом. Проте прихильне ставлення партноменклатури до виникнення невідконтрольних їй суспільних формувань було лише декларативним.

8 січня 1988 р. ЦК КПРС оприлюднює постанову “Про подолання негативних тенденцій в діяльності деяких самодіяльних формувань”, яка 1 березня була продубльована на рівні ЦК КПУ і призначена до негайного виконання всіма обкомами УРСР. Ретельно виконуючи московську вказівку, керівники райкомів Львівщини відрепортували, що “самодіяльних об’єднань, сформованих на ідейно шкідливій основі, не виявлено” [9, арк. 4]. Усе ж міський та районні комітети Львова сигналізували що в місті значно активізувалися “неформальні” товариства. Згідно із таємною постановою обкому від 25 квітня 1988 р., до “чорного списку” потрапили такі: Об’єднання молодіжних клубів (ОМК), Миський дискусійний клуб (МДК) та Товариство Лева [10, арк. 77-78]. Демонструючи “демократичне оновлення” КПРС, компартапарат націлював партійців на співпрацю із ними, зобов’язуючи компартерівників щоденно викорінювати прояви національного екстремізму у їхніх рядах [11, арк. 77-78].

Поряд з активізацією діяльності Української гельсинкської спілки (УГС) найбільше занепокоєння компартійних очільників викликало виникнення масової, альтернативної КПРС, організації – Народний рух України (НРУ). Про це свідчить ретельне вивчення працівниками обкому проекту програми Народного фронту сприяння перебудові (одна із перших назв НРУ. – О. Ч.)

Старанно підкреслені ключові положення документа вказували на ретельний аналіз програми. Особливо помітне виділення розділу 1.1, де йшлося про ключовий зміст діяльності фронту, який полягав у здійсненні підтримки “курсу КПРС на перебудову через контроль громадськості за функціонуванням усіх найважливіших державних органів”. Виняткове зацікавлення компартапарату викликав пункт 1.5, де говорилося про підтримку децентралізації життя країни та розширення політичної самостійності регіонів СРСР. Немалий інтерес компартпрацівників спричинив перелік задекларованих засобів досягнення програмних цілей Народного фронту. До них відносилися: участь членів організації у виборах до Рад народних депутатів, контроль за достовірністю результатів виборів тощо [12, арк. 30–34].

Таємна інформація обкому партії “Про невідкладні заходи щодо попередження екстремістських проявів”, датована 14 липня 1988 р., ілюструє ставлення комуністичних очільників до проведення перших організованих акцій протесту. В ній йшлося про мітинг, що відбувся у Львові 7 липня зазначеного року: “Останнім часом активізувалися особи, які раніше притягувалися до судової відповідальності за антирадянську агітацію та пропаганду. Під виглядом захисту демократизації, гласності, перебудови вони намагаються посягти серед населення недовіру до органів влади, заперечують керівну роль партії. Пропагують націоналістичні ідеї, не визнають національно-російської двомовності, перекручують принципи ленінської національної політики. Ці екстремістські елементи намагаються організувати мітинги, проводити агітації у громадських місцях. Ними керує «ініціативна група», яку ніхто не обирав і не затверджував. Ядро групи складають особи, які притягувалися до відповідальності за антирадянську агітацію, – В’ячеслав Чорновіл, брати Михайло і Богдан Горині, Ірина Калинець. Активним виконавцем їхніх задумів виступає Іван Макар – інженер Інституту прикладних проблем математики і механіки АН УРСР. Так, на мітингу 7 липня офіційно передбачалося винести на обговорення питання охорони пам’яток історії та культури. Фактично ж була зроблена спроба нав’язати дискусію навколо питань про створення осередків Демократичного фронту підтримки перебудови” [13, арк. 28-29].

У цьому контексті цікавими є спогади В. Чорновола щодо розгортання перших акцій громадської непокори у Львові. Він говорив: “На виступах звучали свіжі гасла сьогодення – заклик боротися проти партійної бюрократії, критика антидемократичних законів про мітинги й вибори, вимога створення Народного фронту як найефективнішої зброї проти бюрократизму й шовінізму” [14, арк. 455].

З огляду на це, обком партії наказував партійним, радянським, профспілковим, комсомольським працівникам, господарським керівникам оперативно давати відсіч будь-яким демагогічним заявам екстремістів. З цією метою треба використовувати збори, сходи, тематичні вечори, засоби усної та друкованої пропаганди. Лунав заклик публічно викривати злочиння українських буржуазних націоналістів. У кожному трудовому колективі створювалися політгрупи з числа досвідчених комуністів, комсомольців, ветеранів війни і праці, які здатні переконливо обстоювати ленінські національні ідеї, висвітлювати революційну сутність резолюцій XIX партконференції. Місцева преса, телебачення та радіомовлення націлювалися на публікації та передачі, насичені матеріалами про діяльність націоналістичного підпілля. Планувалося не допускати проведення несанкціонованих зборів, давати відсіч будь-яким протиправним діям, спробам вести антирадянську, націоналістичну пропаганду. На випадок встановлення факту можливої участі в мітингах екстремістських елементів потрібно вжити заходів для їх нейтралізації: 1. створити оперативний штаб по підготовці і проведенню мітингу; 2. організувати пропагандистську групу для контрвиступів; 3. забезпечити участь у мітингу максимальної кількості активістів з числа комуністів, комсомольців, передових робітників і колгоспників, інтелігенції, представників різних національностей; 4. в обов’язковому порядку в президію мітингу включати представників радянської влади, робітничого класу, інтелігенції; 5. перешкоджати спробам екстремістів вести мітинг, керувати радіозасобами; 6. всім органам, які забезпечують громадський порядок на мітингу, знаходиться до повного його закінчення, враховувати можливу зміну місця і часу його проведення; 7. після мітингу давати аргументований, ґрунтовний аналіз в місцевій пресі [15, арк. 30–32].

Розуміючи небезпеку, яку становила новостворена опозиційна спілка, та шукаючи можливості впливу на неї, компартапарат уклав перелік осіб, причетних до діяльності НРУ, – членів КППРС. До нього потрапили Ростислав Братунь, Іван Вакарчук, Михайло Голубець, Орест Влох, Михайло Батіг, Борис Зілинський, Роман Іваничук, Всеволод Іськів, Роман Лубківський, Валерій Марчак, Еммануїл Мисько, Степан Павлюк, Микола Петренко, Олег Романів, Микола Сергєєв, Ганна Стеців, Ігор Юхновський [16, арк. 63–65].

Серйозність компартійних намірів ілюструє таємна інструкція “Про заходи щодо попередження несанкціонованих мітингів і посилення ідейно-політичного виховання трудівників”, розіслана компартійним, радянським та силовим організаціям області 12 жовтня 1988 р. Другий пункт зазначеного документа зобов’язував керівництво прокуратури та міліції “застосовувати суворі методи впливу до демагогів, екстремістів та опозиціонерів. Не допускати проведення зборищ, що розпалюють міжнаціональну ворожнечу, вуличних походів, направлених проти здійснюваних в області позитивних змін” [17, арк. 33].

Компартійна преса, як рупор політики “перебудови”, доклала чимало зусиль, щоб сформувати негативне ставлення мешканців області до зародження та діяльності “неформальних” національно-демократичних спілок. Це обласна, районна, а особливо виробнича періодика. “Вільна Україна” – речник обласної парторганізації КПУ – словами Л. Сухоноса, автора статті “Горе з пам’яті не викреслиш”, так висловила ставлення компартапарату до створення НРУ: “Те, чого прагнуть «комітетчики», це спроба дешево заповнити свою пустоту, своє безгрунтя” [18]. В. Шевчук – автор публікації із недвозначною назвою “Алле-парад львівських «вожденят»” – в алегоричній формі пропонував вигнати зі Львова лідерів створюваного НРУ [19]. Красномовно означила прагнення львів’ян до створення антикомуністичної організації газета Кам’янка-Бузького райкому “Авангард”. “Собака гавкає – вітер носить” – так назвала авторка публікації виступи національних лідерів на одному із численних мітингів у районі. Показовою є цитата із зазначеної публікації, що запрошувала читачів газети надсилати в редакцію листи “із розвінчанням справжнього обличчя українського буржуазного націоналізму та його новоявлених захисників та вождів Чорновола, Гориня, Макара та іже з ними” [20].

Підлегли КПУ заводські газети-багатотиражки, що діяли на всіх великих підприємствах, найближче стояли до трудових колективів виробничих об’єднань області. Тому компартапарат на їх шпальтах не пошкодував зусиль для дискредитації становлення НРУ. “Автобусобудівник” – газета парткому ЛАЗу, завбачливо ознайомила читачів із покараннями, які настають за участь у несанкціонованих мітингах та демонстраціях. За такі дії радянське законодавство передбачало позбавлення волі на термін до шести місяців або штраф у розмірі 2 000 крб. [21]. Періодичне видання найбільшого львівського підприємства ВО імені Леніна – “Трибуна робітника” – помістило критичну статтю про створення на підприємстві осередку НРУ. Компартійний очільник об’єднання А. Павлиш закликав не підтримувати утворення на підприємстві Народного фронту, оскільки його програмні цілі близькі до УГС [22]. Однак далі всіх пішла газета ВО “Мікроприлад” – “Електрон”, – надрукувавши низку статей, що висвітлювали створення міського осередку НРУ. Секретарі партійних структур підприємства – П. Бодак, С. Патрай, Р. Фролова – виступили із резолюцією зборів партійного активу, подавши її як думку всього трудового колективу. В ній йшлося: “Колектив нашого об’єднання засуджує дії так званої ініціативної групи «комітетчиків» братів Горинів, В. Чорновола, І. Калинець, І. Макара, Я. Путька, спрямовані на підриг основ нашого радянського співжиття” [23]. Чергове засідання МДК, що відбулося 25 липня 1988 р. у Львові в молодіжному клубі “Данко”, розглядало питання про створення Демократичного фронту підтримки перебудови. Це знайшло свою гострокритичну оцінку в статті “Яку платформу обираємо?”, опубліковану на сторінках згаданої вище стіннівки. Підсумувавши засідання, партапарат висловив думку, що створення фронту не є гострою потребою [24]. Як бачимо, комуністична періодика не пошкодувала негативних епітетів для того, щоб почерпнути український національний ренесанс другої половини 80-х рр. ХХ ст. і створити в очах громадськості несприятливу думку про його ватажків.

Загалом аналіз неопублікованих таємних компартійних матеріалів того часу та вивчення партійних періодичних видань дають можливість зробити висновок про те, що обласний партапарат уже на початках виникнення НРУ у Львівській області сприймав розгортання національно-демократичного руху як посягання на його політичний монополізм. Хоча в документах простежувалася тенденція позитивного партійного ставлення до виникнення масової суспільної організації на тлі загальних компартійних новацій. Усе ж партноменклатура доклала чимало зусиль для дискредитації ватажків визвольного руху в Галичині. Такі подвійні стандарти компартійної верхівки були зумовлені прагненням продемонструвати оновлення партії зокрема та демократизацію суспільства в цілому. Однак це бажання залишалося таким лише на папері, позаяк проросійськи налаштована комуністична партія вкрай вороже сприймала відродження українського національного самоусвідомлення патріотично налаштованих мешканців Львівщини. Розгортання національно-демократичних процесів викривало антиукраїнську сутність партії, протиставляло її політичну доктрину громадській думці, що ставило під сумнів доцільність комуністичного ладу як такого і могло позбавити КППРС її широко розрекламованої керівної ролі.

Література

1. Горбачов М. С. Перебудова і нове мислення для нашої країни і всього світу / М. С. Горбачов. — К., 1987. — 270 с.
2. Чорновіл В. Твори у 10 т. Документи та матеріали (листопад 1985 – квітень 1990 рр.) / упоряд. Валентина Чорновіл. — К.: Смолоскип, 2009. — Т. 6. — 1052 с.
3. Батенко Т. Опозиційна особистість: друга половина ХХ ст. Політичний портрет Б. Гориня / Т. Батенко. — Львів, 1997. — 305 с.
4. Баран В. К. Україна в 1950–1960-х рр. / В. К. Баран. — Львів, 1996. — 221 с.
5. Гарань О. В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України / О. В. Гарань. — К., 1993. — 196 с.
6. Гончарук Г. Народний рух України / Г. Гончарук. — Одеса, 1997. — 121 с.
7. Ковтун В. Історія Народного Руху України / В. Ковтун. — К., 1999. — 407 с.
8. Касьянов Т. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 60–80 рр. / Т. Касьянов. — К.: Либідь, 1995. — 224 с.
9. Державний архів Львівської області у Львові (далі – ДАЛО). — Ф. П-3 (Львівський обласний комітет партії). — Оп. 62. — Спр. 376.
10. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 367.
11. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 301.
12. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 301.
13. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 367.
14. Чорновіл В. Твори у 10 т. Документи та матеріали (листопад 1985 — квітень 1990 рр.) / упоряд. Валентина Чорновіл. — К.: Смолоскип, 2009. — Т. 6. — 1052 с.
15. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 299.
16. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 299.
17. ДАЛО. Ф. П-3. — Оп. 62. — Спр. 299.
18. Сухонос Л. Горє з пам'яті не викреслиш / Л. Сухонос // Вільна Україна. — 1988. — 14 липня.
19. Шевчук В. Алле-парад львівських "вождєнат" / В. Шевчук // Вільна Україна. — 1988. — 30 серпня.
20. Івановська І. Моя відповідь "патріотам" / І. Івановська // Авангард. — 1988. — 23 липня.
21. Батуріна М. Нове про проведення масових заходів / М. Батуріна // Автобусобудівник. — 8–12 серпня.
22. Вербило О. Який плід ми зірвемо / О. Вербило, Н. Габор // Трибуна робітника. — 1988. — 5 грудня.
23. Зонов О. Різні вітрила гласності / О. Зонов // Електрон. — 1988. — 19 липня.
24. Цирульник О. Яку платформу обираємо? / О. Цирульник, Є. Мазур // Електрон. — 1988. — 2 серпня.

Scientific exploration has traced the perception of the Regional Committee of the Communist party of the revival of the national-democratic movement in the form of persecute independent public informal of the unions, the leader of which was the people's movement of Ukraine for the rebuilding. An attempt is made to set the perception the top from the first steps of becoming a mass anticommunist of organization on the eve of her official clearance.

Key words: *Communist party, kompartaparat, the national-democratic movement, perception, a complex of measures, confrontation, the activities of the association.*